Východisko viery vo verejnom diskurze

The Faith as a Starting Point in the Public Discourse

Abstrakt

Do verejných debát dotýkajúcich sa morálky často vstupujú nábožensky motivované argumenty. Autorka sa zaoberá otázkou, či je toto východisko viery nevyhnutné a ako by mali vyzerať účinné formy komunikácie tohto druhu. Výskumné otázky rieši na konkrétnom prípade slovenského referenda o rodine, ktoré vyvolalo vášnivú verejnú diskusiu. Vychádza zo svojej tematickej a argumentačnej mediálnej analýzy, na ktorej postavila hĺbkové rozhovory s exponovanými novinármi. Identifikovala dva kľúčové argumentačné základy – otázku prirodzenosti a odpor voči manipulácii –, z ktorých vychádzajú diametrálne odlišné presvedčenia. Ich vektor závisí od osobnej náboženskej viery, teda od uznávania Božej autority. Veriaci vnímajú odklon od Božieho plánu ako nebezpečný, neveriaci nevnímajú žiaden Boží plán, a teda ani odklon od neho, ani nebezpečenstvo. Autorka dokazuje, že obísť náboženské východisko nie je v takýchto diskusiách možné. Východisko zo zdanlivej nezmieriteľnosti presvedčení postavených na viere a ne-viere sa črtá v rozlišovaní komunikačného adresáta: voči spoločensky aktívnym oponentom sú vhodné „tvrdé“ komunikačné nástroje, voči spoločensky pasívnejším spoluobčanom sú efektívne „mäkké“ komunikačné nástroje. Objavovanie vhodných mäkkých komunikačných foriem (čiže nástrojov novej evanjelizácie) sa ukazuje ako kľúčová výzva pre náboženských komunikátorov.

Kľúčové slová: náboženské argumenty, kultúrna vojna, médiá, referendum o rodine, konzervativizmus, liberalizmus

Abstract

In the public debates affecting the morality, religious arguments are often used. The author asks, if this starting point of the faith is inevitable, and how should the effective communication forms of this kind seem. The research questions she discusses within the case study of Slovak referendum about family, which had sparked a heated public debate. Working on her former analysis of topics and arguments in the media discourse, she builds in-depth interviews with prominent journalists. She identified two key argumentative foundations – the problem of naturalness and the refuse against manipulation – functioning as bases for absolutely different convictions. Their vector depends on the personal religious faith, thus on accepting the God´s authority. The believers find the abandonment of God´s plan very dangerous, the non-believers do not sense any God´s plan, ergo any lapse from it, ergo any danger. The author proves, that it is not possible to skip the religious starting point in such situations. The way out of seeming irreconcilability between faith and non-faith based convictions she sees in distinguishing the communication recipient: towards politically active opponents “hard” forms – and towards more politically passive fellow citizens “soft” forms – are effective. To discover the appropriate soft communicative means (thus the means of new evangelization) seems to be the key challenge for the current religious communicators.

Key words: religious arguments, cultural war, mass media, referendum about family, conservativism, liberalism

V konzervatívno-liberálnych argumentačných súbojoch na tému aktuálnych kultúrno-etických problémov sa jedným z kameňov úrazu stáva otázka náboženskej viery diskutujúcich. Konkrétne tendencia konzervatívnej strany opierať sa aj o náboženské argumenty.

Náboženská argumentácia vychádza z viery hovoriaceho – hovoríme teda o východisku viery. To môže byť implicitné, alebo explicitné, keď sa partneri debaty upozornia, že druhá strana bude vychádzať zo svojho vzťahu s Bohom a opierať sa o jeho autoritu. Tým sa vlastne od debatných partnerov žiada, aby takéto východisko akceptovali a s jeho vedomím v debate pokračovali.

Niektorí považujú náboženské argumenty vo verejnej debate za neprípustné, iní za užitočné, alebo dokonca nevyhnutné. V slovenskej verejnej debate sa tento problém nástojčivo objavoval pred referendom o rodine[1]. Skúmajúc referendový mediálny diskurz sme si preto položili niekoľko výskumných otázok:

1. Boli argumenty naviazané na vieru v danej debate nevyhnutné?
2. Ak áno, kedy sa odvolanie na vieru javilo najvhodnejšie a najúčinnejšie – na začiatku komunikácie, či neskôr?[2]
3. A čo to znamenalo pre spoločenskú komunikáciu – bolo možné očakávať vzájomné porozumenie komunikujúcich strán, prípadne konverziu jednej z nich?

Odpovede sme hľadali empirickým výskumom metódami obsahovej analýzy (mediálnych výstupov) a hĺbkových rozhovorov (s novinármi názorovo angažovanými v danej téme). V prvej fáze výskumu sme identifikovali dva kľúčové argumentačné základy – otázku prirodzenosti a odpor voči manipulácii – a v druhej fáze sme hlbšie preskúmali vnímanie oboch na strane odporcov a zástancov referenda. Hľadali sme pritom možné spoločné východiská a základy potenciálneho porozumenia medzi nimi.

1 Stav problematiky

Komunikácia nábožensky podložených posolstiev v súčasnom európskom, resp. západnom verejnom diskurze[3] sa ukazuje čoraz náročnejšia. Adresáti, čoby príslušníci tzv. kresťanskej civilizácie, už totiž náboženskému jazykovému kódu často nerozumejú, ba dokonca, pristupujú k nemu s dešpektom.[4]

---

[1] Referendum iniciovala Aliancia za rodinu s podporou Katolíckej cirkvi na Slovensku a konalo sa 7. februára 2015. Odpovedalo sa v ňom na tri otázky: 1. o možnosti nazvať aj partnerstvá homosexuálov manželstvami; 2. o možnosti adopcie detí rovnakopohlavnými pármi; 3. o možnosti odmietnuť v škole sexuálnu výchovu (a výchovu o eutanázii), ak rodič nesúhlasí s jej obsahom. Štvrtú otázku o možnosti prisúdiť homosexuálnym partnerstvám rovnaké práva, aké patria manželstvu, prezident na základe negatívneho posudku Ústavného súdu SR nevyhlásil. Referendum bolo neplatné, lebo sa na ňom zúčastnilo iba 21,4 % voličov, pričom na Slovensku je potrebná nadpolovičná účasť voličov. Spoločenská (a mediálna) diskusia pred referendom bola veľmi vyhrotená, búrlivá a emotívna.

[2] Presné zadefinovanie náboženskej skúsenosti a náčrt ciest jej komunikácie prostredníctvom médií formami blízkymi súčasnej kultúre vizuálneho vnímania porov. in: Marián GAVENDA, Duchovná skúsenosť a možnosti jej komunikácie, *Otázky žurnalistiky* 57, 3–4 (2014): 71–84.

[3] Máme na mysli situácie, keď náboženské argumenty fungujú ako jedny z mnohých, nie situácie, ktoré samy majú náboženskú príčinu. V prípade skúmaného referenda síce môžeme uvažovať, či nebolo iniciované na základe viery, ale to by aj tak nebolo podstatné, lebo referendum samo bolo len malou súčasťou širšieho morálneho diskurzu, ktorý je prítomný a na ktorý sa z pozície viery len reaguje. Referendum mohlo byť jednou z tých reakcií. Preto argumenty, ktoré v ňom zaznievali, boli len nesené látkou referenda, ale týkali sa celého diskurzu – a ten sa skúma.

[4] M. Gavenda vidí problém v tom, že „žijeme v krajine s dvomi jazykmi, jedným cirkevným a jedným svetským. Každý si hovorí svojím, a aj keď máme asi na väčšinu vecí rovnaký názor, vo väčšine prípadov si nerozumieme.“ Ďalší zdroj nedorozumení medzi tými, čo by mohli mať k sebe blízko, vidí „v nesprávnom rozlišovaní medzi filozofickým a teologickým jazykom, presnejšie medzi argumentáciou na základe rozumu a na základe viery“ (s. 14). Ponúka rozlíšenie medzi teologickým, filozofickým a žurnalistickým jazykom a ako „interpretačný filter“

Náboženská komunikačná sféra im prestáva byť zrozumiteľná, pretože prestávajú rozumieť samotnému náboženskému presvedčeniu.[5] Ukazuje sa však, že v otázkach „kultúrnej vojny" sa presvedčenia a východiská sporných strán lámu práve na otázke viery – poznania Boha, dôvery voči nemu, prijímania jeho zákona.

Pôvod termínu kultúrna vojna (Kulturkampf) siaha do obdobia Bismarckovho zápasu proti Katolíckej cirkvi v 70. rokoch 19. storočia v rodiacom sa Nemecku. V novom význame ožil v sociológii a príbuzných vedách na začiatku 90. rokov 20. storočia. Ako prvý ho použil James Davison Hunter[6] na pomenovanie konfliktu medzi tradicionalistami a progresívcami, ktorý sa podľa neho v západnej spoločnosti rozvíja od 60. rokov 20. storočia. Niektorí bádatelia zrod kultúrnej vojny posúvajú až do 20. rokov 20. storočia, vidiac ho v rozporoch medzi mestom a vidiekom[7]. Všeobecne sa však jeho obsah interpretuje ako konflikt medzi konzervatívcami a liberálmi – teda ako konflikt založený na ideologickom svetonázore a nezávislý od náboženstva, etnickej príslušnosti, spoločenskej triedy alebo politického presvedčenia.[8] J. D. Hunter dokonca konštatuje, že ortodoxní príslušníci rôznych náboženstiev, etník, tried, politických strán atď. sú si navzájom bližší než ortodoxní a progresívni príslušníci v rámci tej iste oblasti medzi sebou.[9] Podobnú myšlienku rozvíja Rod Dreher v súvislosti s nekresťanským charakterom súčasného Západu: aj on tvrdí, že pravoverní kresťania si lepšie rozumejú naprieč denomináciami od pravoslávnych po evanjelikálov než vnútri vlastných komunít.[10]

V tomto zápase ide, ako to sformuloval Patrick Buchanan, o moc nad spoločenskou definíciou správneho a nesprávneho.[11] J. D. Hunter označil za cieľ bojujúcich strán „privilégium formovať morálny poriadok"[12]. Nachádzame sa totiž podľa neho v období zmien a konfigurovania nových autorít a kultúrna vojna je rozhodovaním o tom, čo bude nasledovať. Súťaží sa v nej o priestor a hlas. Preto nie je až taký dôležitý politický úspech, ako skôr obsadenie centier kultúrnej formácie (univerzít, vydavateľstiev, reklamného a zábavného priemyslu), čo sa podľa Huntera v poslednom štvrťstoročí darilo skôr liberálom.

Tento veľký normatívny konflikt, ktorý vytvoril „dve Ameriky" (a analogicky môžeme hovoriť o dvoch spoločnostiach vo všetkých krajinách západnej civilizácie), stojí podľa Huntera vo svojej podstate na

---

rozvíja teóriu „srdca" v jeho biblickom ponímaní ako miesta priameho a integrálneho vnímania. (Marián GAVENDA, Spiritualita novinára – „srdce" ako interpretačný filter troch jazykov, in *Jazyk ako platforma komunikácie a tolerancie*, ed. Pavol Labuda, Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta, 2006, s. 13–36.)

[5] Preto sa často hovorí o „novej evanjelizácii" alebo „opätovnej evanjelizácii" v krajinách so starou kresťanskou tradíciou (porov. napr. JÁN PAVOL II., *Redemptoris missio*, 32, 33).

[6] James Davison HUNTER, *Culture Wars: The Struggle to Define America*, New York: Basic Books, 1992.

[7] Porov. John MCCLYMER, *The Birth of Modern America: 1919 – 1939,* Indianapolis: Wiley-Blackwell, 2005.

[8] Douglas HOLT & Douglas CAMERON, *Cultural Strategy*, Oxford: Oxford University Press, 2010; Andrew HARTMAN, *A War for the Soul of America: A History of the Cultural Wars,* Chicago: University of Chicago Press, 2015; Roger CHAPMAN, *Culture Wars: An Encyclopedia of Issues, Viewpoints and Voices*, Abingdon: Routledge, 2009.

[9] James Davison HUNTER, „The Cultural War and the Sacred/Secular Divide: The Problem of Pluralism and Weak Hegemony", *Social Research* 76, č. 4 (2009): 1316.

[10] Rod DREHER, *Benediktova voľba*, Bratislava: Postoj, 2017, s. 177.

[11] Patrick BUCHANAN, „The Cultural War for the Soul of America", *Patrick J. Buchanan – Official Website*, http://buchanan.org/blog/the-cultural-war-for-the-soul-of-america-149 [zverejnené 14. 9. 1992, cit. 11. 2. 2018].

[12] James Davison HUNTER, „The Cultural War and the Sacred/Secular Divide: The Problem of Pluralism and Weak Hegemony", s. 1319.

rozdelení sakrálneho a profánneho.[13] Keďže obe tieto tendencie sú hegemónne, odmietajúce pluralizmus, je kultúrna vojna vlastne sporom o prijateľnú pluralitu. Súčasný pluralizmus je krehký a nestabilný, lebo ak aj existuje nejaký kultúrny a politický stred, nie je to „vitálny stred", teda neplní úlohu dominantnej kultúry, ktorá v doterajších dejinách vždy tvorila rámec, v ktorom sa pluralizmus mohol realizovať. Hunter v tejto súvislosti vytvoril tzv. dvojvrstvový model pluralizmu. Vysvetľuje ho tak, že ľudia sú tolerantní a dokážu v pokoji nažívať so spoluobčanmi s opačnými presvedčeniami – kým sa ten druhý nepokúsi rozširovať hranice svojej legitimity a spoločenského vplyvu. V aktuálnej kultúrnej vojne sa vo verejnom priestore posúvajú práve hranice privilégií a vplyvov a hrá sa o budúce hranice tolerovateľnej diverzity, resp. – inými slovami – pluralizmu.

V českom prostredí operuje s termínom kultúrna vojna napr. M. C. Putna[14], a to v súvislosti so vzťahom homosexuality a kresťanstva – homosexuáli a kresťania stoja podľa neho v antagonistickom postavení. Na slovenskej strane sa o tento termín opiera napr. A. Rakús[15], keď vysvetľuje, že „bojujúcimi stranami v kultúrnej vojne našej doby sú dve odlišné chápania a realizácie kultúry ľudského bytia"[16], pričom sa odvoláva na pomenovania Jána Pavla II. – kultúra života a kultúra smrti – a zdôrazňuje, že kultúra smrti vedie vždy vojnu útočnú a kultúra života vojnu obrannú.

V takto chápanej kultúrnej vojne hrá teda náboženské presvedčenie komunikujúcich podstatnú rolu a k slovu sa dostávajú aj nábožensky motivované argumenty. Odborná polemika o nich má v sociálnych vedách bohatú históriu. Rieši sa najmä ich prijateľnosť 1. vo verejnej debate a 2. pri politickom rozhodovaní. Odporcovia náboženskej argumentácie[17] sa obávajú diskriminácie neveriacich, ktorí nie sú schopní náboženskú argumentáciu pochopiť a zvážiť; neschopnosti veriacich mať od svojich argumentov kritický odstup a podrobovať ich kritickému skúmaniu; polarizačného potenciálu takýchto argumentov (rozdeľujú spoločnosť). Tým všetkým náboženské argumenty podľa nich podkopávajú stabilitu a súdržnosť liberálnej demokracie, v čom spočíva ich hlavné nebezpečenstvo.

Zástancovia náboženských argumentov[18], naopak, tvrdia, že kresťanstvo, a teda aj jeho argumenty, sú neodmysliteľnou súčasťou života západnej civilizácie, v ktorej náboženstvo zohralo prominentnú historickú úlohu a neveriaci môžu náboženské argumenty pochopiť zo zdrojov rovnako dostupných, ako sú zdroje rôznych sekulárnych argumentov.

---

[13] Tamtiež, s. 1307–1308.
[14] Martin C. PUTNA, *Křesťanství a homosexualita: Pokusy o integraci*, Praha: Torst, 2012, s. 20–22.
[15] Alojz RAKÚS, „Radikálny feminizmus v kultúrnej vojne", *Impulz* I, č. 2 (2005), dostupné na: http://www.impulzrevue.sk/article.php?25.
[16] Tamtiež.
[17] Robert AUDI, „The Place of Religious Argument in a Free and Democratic Society", *San Diego Law Review* 30, č. 4 (1993): 677–702; John RAWLS, „The Idea of Public Reason Revisited", *The University of Chicago Law Review* 64, č. 3 (1997): 765–807; Kent GREENAWALT, *Private Consciences and Public Reasons*, New York: Oxford University Press, 1995; Bruce ACKERMAN, „Why Dialogue?", *Journal of Philosophy* 86, č. 1 (1989): 5–22.
[18] Stephen L. CARTER, God´s Name in Vain: The Wrongs and Rights of Religion in Politics, New York: Basic Books, 2000; Michael W. MCCONNELL, „Five Reasons to Reject the Claim That Religious Arguments Should Be Excluded from Democratic Deliberation", *Utah Law Review* LII, č. 3 (1999): 639–658; Michael J. PERRY, „Religious Argument in Public Political Debate", *Loyola Los Angeles Law Review* 29, č. 4 (1996): 1421–1458; David HOLLENBACH, „Contexts of the Political Role of Religion: Civil Society and Culture", *San Diego Law Review* 30, č. 4 (1993): 877–901; Michael JENSEN, „Why not use religioius argument in public debate?", *ABC Religion & Ethics,* 15. 3. 2011, http://www.abc.net.au/religion/articles/2011/03/15/3164427.htm [cit. 11. 2. 2018].

Polemizujú aj s tvrdením o rozdeľujúcom potenciáli náboženstva. Ono má podľa nich, naopak, konštruktívny a komunitotvorný charakter, takže nepolarizuje a neohrozuje liberálnu demokraciu. Michael J. Perry konštatuje, že pre témy o morálnosti ľudského konania (najmä potraty a homosexuáli) je rozdelenie prirodzené bez ohľadu na náboženskú alebo sekulárnu argumentáciu. Tvrdí dokonca, že sekulárne argumenty môžu byť rozdeľujúce nielen rovnako ako tie náboženské, ale aj viac.[19]

V súvislosti s kritickým odstupom veriacich M. Jensen pripomína, že kresťania zväčša neargumentujú „zjavením", ale je za nimi „tradícia", ktorej súčasťou je aj skúmanie, aj diskusia.[20] M. Perry poukazuje na to, že v liberálnych demokraciách nie je náboženský diskurz v zložitých morálnych otázkach v porovnaní so sekulárnym diskurzom o nič problematickejší: monologickejší, sektárskejší, fundamentalistickejší, dogmatickejší. Za vlastníkov základných právd sa podľa neho pasujú rovnako používatelia sekulárnych, ako náboženských argumentov.[21] Obavy oponentov náboženských argumentov zhŕňa Gregory P. Magarian[22], ktorý vníma dve hlavné nebezpečenstvá náboženskej argumentácie: argumenty zo zjavenej pravdy (pre ktoré zaviedol výraz subjektívna epistemológia) a argumenty z autority. Pri oboch podľa neho nejde ani tak o ich nepochopiteľnosť pre neveriacich, ale najmä o ich nediskutovateľnosť. Veriaci totiž nie sú otvorení prípadnej zmene názoru, a teda odmietajú podstatu liberálnej verejnej debaty. Preto dospieva ku konštatovaniu, že náboženské argumenty by síce nebolo spravodlivé z verejnej debaty vylúčiť, ale veriaci musia pripustiť možnosť kritickej debaty o náboženstve.

Často diskutovaná je požiadavka Johna Rawlsa, aby veriaci svoje nábožensky motivované argumenty vyjadrovali sekulárnou rečou, čiže aby sa argumentovalo iba princípmi a ideálmi, ktoré všetci občania akceptujú ako zdôvodniteľné a racionálne. Rawls v tejto súvislosti zaviedol termín „public reason" – politické rozhodnutia týkajúce sa ústavných fundamentov a základných záležitostí spravodlivosti by sa mali prijímať výlučne na základe tohto „všeobecného úsudku".[23] G. P. Magarian označil požiadavku, aby sa veriaci vyjadrovali sekulárnym jazykom, termínom „translation imperative".[24] Proti tomuto „prekladovému imperatívu" argumentoval napr. Jonathan Chaplin[25], ktorý obhajoval nielen používanie náboženských argumentov, ale aj náboženského jazyka. Podľa neho zakazovanie náboženských vyjadrovacích prostriedkov veriacich diskriminuje. M. Perry, navyše, tvrdí, že Rawlsov všeobecný úsudok nie je pri politickom rozhodovaní postačujúci, pretože nevedie k riešeniam, ale zostáva na polceste, kde musia, chtiac-nechtiac, nastúpiť „nonpublic reasons", vrátane náboženských.[26]

Zaujímavú štúdiu v tejto súvislosti zrealizoval Jared Piazza, ktorý dokázal, že veriaci, najmä ortodoxní, preferujú argumenty založené na pravidlách – na rozdiel od ostatných, ktorí preferujú argumenty

[19] Michael J. PERRY, „Religious Argument in Public Political Debate", s. 1434.
[20] Michael JENSEN, „Why not use religioius argument in public debate?".
[21] Michael J. PERRY, „Religious Argument in Public Political Debate", s. 1440.
[22] Gregory P. MAGARIAN, „Religious Argument, Free Speech Theory, and Democratic Dynamism", *Notre Dame Law Review* 86, č. 1 (2011): 119–182.
[23] John RAWLS, *Political Liberalism*, New York: Columbia University Press, 1993, s. 222–254.
[24] Gregory P. MAGARIAN, „Religious Argument, Free Speech Theory, and Democratic Dynamism", s. 128.
[25] Jonathan CHAPLIN, „Beyond Liberal Restraint: Defending Religiously-Based Arguments in Law and Public Policy", *University of British Columbia Law Review* 33, č. 2 (2000): 617–646.
[26] Michael J. PERRY, „Religious Argument in Public Political Debate", s. 1457.

založené na dôsledkoch. Táto tendencia je podľa neho nezávislá od politického konzervativizmu, od potreby štruktúry, racionálnej uchopiteľnosti a podriadenosti autorite.[27]

Môžeme teda zhrnúť, že podstata diskusie o náboženských argumentoch spočíva v otázke, či ohrozujú, alebo neohrozujú liberálnu demokraciu. Odporcovia náboženských argumentov sa obávajú destabilizácie a dezintegrácie liberálnej demokracie, ich zástancovia, naopak, takéto nebezpečenstvo nevnímajú a verejná politická debata podľa nich zo zvažovania aj tohto druhu argumentov profituje. Obe strany sa zväčša zhodnú na tom, že náboženské argumenty sú prípustné a užitočné vo fáze debaty, nemali by však predstavovať (jediný) základ politického rozhodovania a legislatívnej aktivity. Za dôležitú považujú aj schopnosť veriacich podrobovať svoje presvedčenia kritickému skúmaniu. Otvorená ostáva otázka používania náboženského jazyka.

2 Metodológia

Cieľom tejto štúdie je preskúmať využitie náboženských argumentov vo verejnej debate, ktorú iniciovalo slovenské referendum o rodine. Sústredili sme sa najmä na nevyhnutnosť náboženskej argumentácie a možné argumentačné prieniky komunikujúcich strán.

Ako pramene výskumu sme zvolili novinárske prejavy a názory kľúčových mienkotvorných novinárov[28]. Postupovali sme dvojakou metódou – obsahovou analýzou a následne hĺbkovými rozhovormi. Svoje zistenia predstavíme v štruktúre: výstupy obsahovej analýzy orientovanej na argumentačné a tematické kategórie s poznámkou k lexike; výstupy hĺbkových rozhovorov rozdelené do kategórií: vnímanie kresťanstva, vnímanie ohrozenia zo straty kresťanstva v spoločnosti, vnímanie novodobého prenasledovania kresťanov, vnímanie Božieho stvoriteľského plánu, vnímanie absolútnej autority, vnímanie schopnosti rozlišovať dobro a zlo, vnímanie východísk z načrtnutej situácie. Na základe kvalitatívnej analýzy toho, ako rozlične hodnotovo a nábožensky založení mienkotvorcovia „vnímajú“ jednotlivé aspekty danej situácie, postavíme vlastnú interpretáciu a závery – s ambíciou nielen reprodukovať názory jednotlivcov, ale vďaka ich rôznorodosti vypátrať spoločné podstatné argumentačné základy.

Výskum mal dve fázy: v prvej sme analyzovali 496 textov týkajúcich sa referenda, ktoré vyšli v šiestich celoslovenských printových a internetových médiách (denníky *SME*, *Pravda*, *Hospodárske noviny*, *Denník N*, časopis *Týždeň* a webové portály *Postoy* a *Jetotak*) počas štyroch týždňov pred referendom (12. 1. – 7. 2. 2015). Určovali sme o. i. tematické a argumentačné kategórie jednotlivých novinárskych prejavov, spravodajských aj publicistických.

Následne sme po hlbšej interpretácií a príčinách výsledkov pátrali formou hĺbkových rozhovorov s deviatimi novinármi, ktorí vo svojich médiách aktívne vyjadrovali názor na referendum. Pokúsili sme sa pritom o rovnomerné zastúpenie mienkotvorných novinárov z oboch protikladných názorových prostredí. V skupine „odporcov referenda“ sme interviewovali týchto piatich:

- Peter Tkačenko, komentátor denníka *Hospodárske noviny*,

[27] Jared PIAZZA, „‚If You Love Me Keep My Commandments´: Religiosity Increases Preference for Rule-Based Moral Arguments“, *The International Journal for the Psychology of Religion* 22, č. 4 (2012): 285–302.
[28] V sekulárnej, ba post-sekulárnej západnej spoločnosti natoľko presiaknutej mediálnou virtuálnou realitou, že možno hovoriť o živote v ustavičnom podvedomom „divadle a predstavení“ (Nicholas ABERCROMBIE & Brian LONGHURST, *Audiences,* London: Sage, 1998), je prirodzené, že kľúčovým priestorom, v ktorom sa komunikácia tohto typu odohráva, sú médiá.

- Michal Havran, šéfredaktor liberálneho portálu *Jetotak.sk* a moderátor televíznej diskusnej relácie v *RTVS* (*Rozhlas a televízia Slovenska*),
- Veronika Folentová, redaktorka *Denníka N*,
- Peter Kováč, redaktor denníka *Hospodárske noviny*,
- Tomáš Galis, redaktor *Denníka N.*

V skupine „zástancov referenda“ sme inteviewovali týchto štyroch:

- Linda Vasiľová, zástupkyňa šéfredaktora týždenníka *Katolícke noviny*,
- František Múčka, zástupca šéfredaktora týždenníka *Týždeň* a redaktor konzervatívneho portálu *Postoy.sk*,
- Rastilav Dluhý, kňaz, šéfredaktor časopisu *Slovo medzi nami*, ktorý vydáva rehoľa redemptoristov,
- Peter Skladaný, spolupracovník konzervatívnych portálov *Posledný križiak*, *Konzervatívny výber*, aktívny bloger.

Zástancovia referenda boli spravidla veriaci (v našej vzorke všetci), medzi odporcami referenda boli veriaci aj neveriaci (v našej vzorke v pomere 2 : 3). V prípade veriacich odporcov referenda sme však sledovali menej inštitucionalizované formy osobnej viery. Viera v cirkev ako strážkyňu Božích tajomstiev[29] bola oslabená alebo nebola. Ide však o čiastkové pozorovanie, otázka špecifík viery odporcov a zástancov referenda presahuje rámec nášho výskumu (a možno by bola hodna osobitného bádania). V ďalšom texte budeme teda používať termíny „proreferendoví“ a „protireferendoví“ respondenti, pričom v situáciách, kde to bude žiaduce, z tých druhých vyčleníme „neveriacich protireferendových“ respondentov.

Respondentov sme sa pýtali, v čom oni vidia príčiny neporozumenia medzi zástancami a odporcami referenda konkrétne, aj medzi liberálmi a konzervatívcami všeobecne; a v čom by videli možnosti lepšieho porozumenia a prípadného zmieru.

3 Výsledky

Na tomto mieste predstavíme výstupy z dvoch fáz výskumu: obsahovej analýzy a hĺbkových rozhovorov.

3.1 Argumentačná analýza

V rámci obsahovej analýzy mediálnych textov sme sa sledovali dve kategórie: témy a argumenty. Tu vyberáme tie, ktoré sa týkajú priamo viery alebo je ich objektom cirkev a vzťah k náboženstvu možno cez ne sledovať skôr sprostredkovane.

3.1.1 Témy

V tematickej analýze sme identifikovali 21 tém[30], ktoré dosiahli aspoň 1-percentný podiel na celkovej vzorke. Spomedzi nich sa viery týkala predovšetkým téma chápania kresťanstva (6 %). Okrem nej

[29] Porov.: PIUS XI.: *Ad catholici sacerdotii*, 34. Pius XI. v encyklike o katolíckom kňazstve označuje cirkev za „strážkyňu a neomylnú učiteľku Božieho zjavenia“.

[30] Analýze predreferendového mediálneho diskurzu (z hľadiska kvantitatívnych ukazovateľov, žánrov, náboja, tém, argumentov) sme sa podrobne venovali v už publikovanej štúdii (Terézia RONČÁKOVÁ, „Referendový mediálny diskurz na Slovensku: memento novej evanjelizácie“, *Nové horizonty* IX, č. 2 (2015): 61–69).

možno v tejto súvislosti spomenúť témy vzťahu cirkvi a referenda (9 %) a vzťahu cirkvi a spoločnosti (1 %). Všetky sa síce umiestnili až za prvými piatimi témami s dvojciferným podielom na vzorke[31] (vzťah cirkvi a referenda bol na šiestom mieste, chápanie kresťanstva na ôsmom a vzťah cirkvi a spoločnosti na dvadsiatom prvom), v celkovom diskurze však neboli zanedbateľné.

Naopak, téma kresťanstva sa v druhej polovici skúmaného obdobia (a najmä v poslednom týždni) vyšvihla z okraja záujmu médií medzi kľúčové posolstvá[32]: autori sa zaoberali najmä vzťahom kresťanského náboženstva a homosexuality, prípadne všeobecne základnými zásadami kresťanstva v medziľudských vzťahoch.

Počas skúmaného obdobia sa výrazne stupňoval aj počet textov zameraných na vzťah cirkvi a referenda, pričom sa zdôrazňovalo predovšetkým cirkevné (katolícke) pozadie akcie. Spadali sem aj texty informujúce napr. o pastierskom liste katolíckych biskupov pred referendom, prípadne o staršom pastierskom liste gréckokatolíckeho arcibiskupa Jána Babjaka na túto tému.

V menšej miere sa médiá venovali vzťahu cirkvi a spoločnosti (jej miesta v mocenskom usporiadaní a pod.).

3.1.2 Argumenty

Pri analýze argumentačných východísk sme sa pýtali, na akom zdieľanom presvedčení autor stavia svoje posolstvo, na čo u svojho príjemcu apeluje v nádeji na ideový súzvuk a úspešné dekódovanie posolstva.[33]

Východisko viery je najciteľnejšie v argumentačnej línii prirodzenosti (čo je prirodzené?; 8 %) a v presvedčení, že „homosexualita nie je ok“ (2 %).

Aspoň okrajovo sa viery týkajú argumenty vychádzajúce z presvedčení, že cirkev manipuluje (20 %), že veriaci šíria nenávisť (15 %), že polarizácia spoločnosti je zlá a škodlivá (14 %), že veriaci chcú ostatným zhora nanucovať svoju morálku (10 %), že vývoj vždy znamená pokrok (8 %), že odmietanie kresťanskej morálky spoločnosť nijako neohrozuje (7 %), že cirkev je zlá (7 %), že kresťanstvo je o inom (cirkev sama ho už nechápe; 4 %). Táto druhá kategória argumentov sa zakladá na skutočných alebo predpokladaných mocenských ambíciách cirkvi a s vierou súvisí skrze vnímanie cirkvi ako strážkyne viery. Tiene vrhnuté na imidž cirkvi potom (v očiach mnohých ľudí od cirkvi a viery vzdialených) zasahujú aj vieru – v zmysle prenášania pocitu nechuti z jedného na druhé.

Pozrime sa na vyššie spomenuté argumenty podrobnejšie.

---

[31] Na prvých piatich miestach boli témy: potreba a užitočnosť referenda vôbec (25 %); postavenie homosexuálov v slovenskej spoločnosti (24 %); odmietanie aktivít iniciátora referenda Aliancie za rodinu (14 %); referendová kampaň (13 %); adopcie homosexuálnymi pármi (11 %).

[32] V treťom skúmanom týždni dosiahla 5-percentný podiel na vzorke a vo štvrtom týždni 10-percentný.

[33] Pokúsili sme sa identifikovať najhlbšie argumentačné základy tejto verejnej debaty, ktoré môžeme stotožniť s klasickými *topoi* ako spoločnými východiskami, zdieľanými v danej kultúre. Tie sú dôvodom, prečo konkrétnu spoločnosť daná téma tak veľmi zaujíma a je schopná vyvolať aj nemalé vášne. Sú to akési základné kultúrne presvedčenia (Gaitano ich rozdeľuje na spoločné a získané, Norberto GONZÁLEZ GAITANO, „Lineamenti metodologici per l´esame della rappresentazione delle radici della socialità che hanno origine nella famiglia“, in *Famiglia e Media. Il detto e il non detto*, ed. Norberto González Gaitano, Roma: Edusc, 2008, s. 9–33), akési „citlivé miesta“ daného ľudského spoločenstva, z ktorých môžu – a práve to sa aj deje – vyrastať argumenty s opačnými vektormi, a teda vyvolávajúce spor.

Argument prirodzenosti vychádzal z rešpektu voči norme danej Autoritou, ktorú nemožno beztrestne ignorovať, alebo dokonca meniť. Autori príslušných textov sa odvolávali na to, že svet stvoril a naplánoval Boh, ktorý najlepšie pozná rozdiel medzi dobrom a zlom, a preto ho v záujme svojho vlastného šťastia musíme poslúchať. Toto poznanie chráni a ľuďom odovzdáva cirkev. Dané texty preto volali po návrate ku koreňom a ku kresťanským hodnotám; vyjadrovali vieru, že „otázky referenda sledujú spoločné dobro“ a že „dopravné značky na ceste sú dobré aj pre najväčších liberálov“. Zriedkavejšie, ale predsa brali prirodzenosť do úst aj nositelia opačných presvedčení, ktorí považovali homosexualitu a homosexuálne správanie za prirodzené v zmysle vrodené, človekom neovplyvniteľné.

S argumentom prirodzenosti úzko súvisí minoritné presvedčenie o tom, že homosexualita ako taká nie je rovnocenným vnútorným nastavením človeka v porovnaní s heterosexualitou, lebo nie je Bohom chcená, ale existuje ako dôsledok (prvotného) hriechu. Tento argument používali zástancovia referenda veľmi výnimočne, v celkovej vzorke sa objavil iba sedemkrát, pričom dosahoval výskyt 1 – 3 razy za týždeň. Autori takto ladených textov poukazovali na to, že homosexuálnych životný štýl je zidealizovaný, nie je správny, nevedie k vnútornému šťastiu. Vyjadrovali presvedčenie, že homosexuáli sú vnútorne zranení a že svoju sexuálnu orientáciu by mali niesť ako kríž.

V rámci argumentačných línií orientovaných primárne na inštitúciu cirkvi a len sekundárne aj na náboženskú vieru bola najvýraznejšia kategória manipulácie, pripisovanej najmä cirkvi, ale aj všeobecnejšie iniciátorom a zástancom referenda (s cirkvou v pozadí). V tejto súvislosti boli časté tvrdenia, že cirkev zavádza, straší, šíri hoaxy, zneužíva svoje postavenie a celé referendum pod zásterkou občianskej iniciatívy de facto organizuje.

V druhom skúmanom týždni (19. – 25. 1.) sa vo všetkých denníkoch (SME, Pravda, Denník N, Hospodárske noviny) objavil argument nenávisti (sprevádzajúci najmä texty tematicky zamerané na anonymný propagačný šot o homosexuálnych adopciách), ktorý začal žiť vlastným životom a udržal si silné postavenie. Nenávisť vyčítali odporcovia referenda jeho zástancom: obviňovali ich z iracionálneho nepriateľstva voči „iným“, z vnútornej nezrelosti, predsudkov, strachu, nezvládnutých vlastných problémov, komplexov a pod.

Silný bol aj argument polarizácie, konkrétne presvedčenie o tom, že referendum spoločnosť polarizuje a že je to veľmi negatívny jav, proti ktorému sa treba postaviť. Príznačne to v rozhovore pre *Denník N* vyjadrila výtvarníčka Lucia Dovičáková, keď citovala Adelu Banášovú: „Dnešná doba potrebuje viac ako pravdu porozumenie.“

Názory postavené na argumente označenom „nanucovanie zhora“ sa voči referendu vymedzovali negatívne na základe odporu voči vonkajšiemu zasahovaniu do otázok svedomia a morálky a voči nelegitímnym snahám cirkvi brať na seba úlohu autority.

V poslednom skúmanom týždni sa objavil – a silno zarezonoval – argument „iného kresťanstva“ postavený na presvedčení, že súčasná cirkev sa odklonila od Ježišovho odkazu milosrdenstva, lásky a dialógu. Autori uvažovali o pravom poslaní kresťanstva a videli rozpor medzi slovenskými zástancami referenda a pápežom Františkom. Osemnásti kresťanskí teológovia sa podpísali pod vyhlásenie, v ktorom tvrdili, že „referendum je misijne kontraproduktívne a kompromituje zvesť evanjelia Ježiša Krista v očiach spoločnosti. Poslaním kresťanov je šírenie zvesti, ktorá je ponukou pre

každého človeka.“ Štefan Hríb v *Týždni* kritizoval karikovanie kresťanstva „emočným striptízom a dobre mysleným, no plytkým nadšenectvom“.

Ďalšie texty v tejto súvislosti poukazovali na vývoj (stotožnený s pokrokom, protirečiť mu znamená zmýšľať „stredoveko“); vyvracali fámy a hoaxy (spojené najmä so sexuálnou výchovou, ktorá je podľa týchto autorov potrebná a užitočná, takže nič z toho, čím strašia zástancovia referenda, nehrozí); kritizovali cirkev (najmä tesne pred referendom – ako škodlivú inštitúciu, mamonársku, mocichtivú a pokryteckú).

3.1.3 Lexika

Obraz získaný tematickou a argumentačnou analýzou dokreslila expresívna lexika, ktorú sme zaznamenali takmer výlučne na strane odporcov referenda (jeho zástancovia boli vo vyjadrovaní podstatne miernejší a neutrálnejší).

Dôležitý zápas sa v lexikálnej rovine viedol o označenie referenda a jeho podporovateľov. Tí boli často prekrsťovaní na fanatikov a fundamentalistov. V súvislosti s argumentom nenávisti sa k tomu pridávali nálepky fašizmu a nacizmu, spolu s narážkami na Osvienčim. Odídený katolícky kňaz Miroslav Kocúr prirovnal v ankete pre *SME* hovorcu aliancie Antona Chromíka k Mariánovi Kotlebovi. Osobitné vášne vzbudila neodvysielaná kázeň gréckokatolíckeho kňaza Rastislava Baku pre národnostné (rusínske) rozhlasové vysielanie *RTVS*. Peter Javůrek v *Pravde* nazval kazateľa „rozgurážením farárkom“, hovoril o nacistoch a stredoveku. Kňazove často citované slová „Zobuďte sa, zastavte mor treťoho tisicroča. Postavte železnu oponu takej tolerancii a prekručovaňu. Vytlačte totu špinu za hranici štátu“ sa dávali do výslovného súvisu s homosexuálmi. Sabína Nagyová v *Pravde* napr. napísala, že ich kňaz vyslovil „v súvislosti s homosexuálmi“ a autor so skratkou -su- v tom istom denníku tvrdil, že dôvodom neodvysielania liturgie boli „nenávistné výroky kňaza namierené proti homosexuálom“. Neskôr viaceré médiá uverejnili správu agentúry *SITA* (resp. priamo vyhlásenie prešovského biskupstva), kde sa dokladuje, že týmito slovami kňaz citoval ruskú matku, ktorej zobrali deti.

Viacerí komentátori adresovali svoje expresíva priamo cirkvi, resp. tým, ktorých považovali za jej vyslancov. V niekoľkých textoch sa skloňoval „náboženský štát“ a svoje obavy z prejavov nesprávne pochopeného kresťanstva vyjadrovali autori aj výrazmi „náboženská sekta, teokracia, stredoveká mentalita“ alebo „ezoterici, konšpirátori, apokalyptickí sektári“ (oba citáty pochádzajú od protestantského teológa Michala Havrana a z jeho webu *Jetotak.sk*). Peter Javůrek varoval v komentári pre *Pravdu* pred „novou totalitou“. Tento autor bol pri vymýšľaní expresív osobitne plodný, napr. svojimi „manipulátormi“, „šíriteľmi lží a fanatikmi“, „šarlatánmi“ či „chiliastami“ očakávajúcimi koniec sveta. Slovenskí biskupi sú podľa neho „odtrhnutí od reality ako tí poslední hltači konšpiratívnych webov“ a svoje hrozby tvoria v „pokrútenej mysli“. Juraj Droba z SaS v ankete pre *SME* nazval organizátorov „pochybnou kléroteroristickou organizáciou“, ktorá „sa perfídnym spôsobom pokúša obmedziť ľudské práva jednej z menšín“. „Na tomto zvrátenom stredovekom pohone na čarodejnice“ sa odmietol zúčastniť. Silvester Lavrík zas oživil diskur „propagandistami a insitnými exorcistami“, ktorým pripísal „hysterický strach z inakosti“. Do online rozhovoru *Hospodárskych novín* s Antonom Chromíkom prenikla aj rétorika sociálnych sietí, keď si hovorca aliancie vyslúžil od čitateľa Alexandra pomenovanie „polointeligentné hovädo“, cirkev bola stotožnená s „pedofilmi“ a všetci zainteresovaní to majú podľa pisateľa „v hlave kompletne vykradnuté“. Odpoveď znela: „Ďakujem za urážky. Pre dobro sa oplatí trpieť.“

3.1.4 Zhrnutie

V tematickej analýze sme dospeli k štyrom kľúčovým tematickým líniám: popri homosexualite a životnom štýle homosexuálov, polarizácii spoločnosti a manželstve a rodine patrilo medzi nimi miesto práve kresťanstvu, Kristovmu odkazu a cirkvi ako jeho strážkyni či spreneveriteľke.

Argumentačná analýza nás doviedla k dvom základným zdieľaným presvedčeniam, z ktorých vychádzali (s opačnými vektormi) odporcovia i zástancovia referenda. Boli to presvedčenia o manipulácii (je zlá, ale otázka je, kto manipuluje) a o prirodzenosti (otázka je, čo je prirodzené).

3.2 Hĺbkové rozhovory

Vnímanie oboch línií sme prehĺbili kvalitatívnou výskumnou metódou hĺbkových rozhovorov, cez ktoré sme svoje zistenia rozširovali najmä o hľadanie príčin a východísk z danej situácie. S respondentmi sme podrobne rozoberali oba hlavné argumenty, ktoré vyplynuli z obsahovej analýzy: manipuláciu (podoby, príčiny, východiská) a prirodzenosť (definície, komunikačné šumy). V následnej analýze sme v odpovediach respondentov hľadali styčné plochy a ich názory sme rozkategorizovali. Pomenovania kategórií sa zhodujú s názvami podkapitol nasledujúcej časti. Keďže v tejto štúdii zameriame svoju pozornosť na výstupy týkajúce sa osobnej náboženskej viery (ako argumentačného základu v danom spoločenskom spore), vyberáme len súvisiace kategórie.

3.2.1 Chápanie kresťanstva

V súvislosti s príčinami hlbokej vnútornej nezhody medzi zástancami a odporcami referenda sme u respondentov naprieč spektrom zachytili ako dôležitý styčný bod krízu kresťanstva. Jedni ju vnímajú ako krízu viery, druhí ako krízu kresťanského myslenia.

Na strane proreferendových novinárov intenzívne zaznieval argument „straty viery“ a s tým straty schopnosti rozlišovať dobré a zlé, obetovať sa – napríklad v prospech celoživotného záväzku v rodine. „Rodina je Boží výmysel; je to záležitosť veriaceho, transcendentného človeka, otvoreného Božiemu pohľadu a plánu,“ povedal jeden z respondentov. Súčasnú neschopnosť prijímať Božiu autoritu vnímali zástancovia referenda s určitým úžasom nad „zatemnením zdravého rozumu“. Vyjadrovali sa k nemu osobitne v súvislosti s chápaním prirodzenosti, ktorému sa ešte budeme podrobnejšie venovať.

Medzi protireferendovo ladenými novinármi zaznievali zasa hlasy o pokrivení kresťanstva, o jeho redukcii a nevyužívaní jeho potenciálu. Podľa jedného z respondentov majú dnešní kňazi – kazatelia aj teológovia – na Slovensku úroveň „ako z osobitnej školy“ a cirkev sleduje ako svoj hlavný účel kontrolu ľudí. Jej súčasťou je aj „primitívna rodinná teológia“ vzdialená od podstaty biblickej zvesti. „Bľabot ‚ocomama’ mi lezie na nervy,“ konštatoval novinár. Kresťanstvo je podľa neho predovšetkým – a stále – „forma emancipácie“ a podstata evanjelia spočíva v „rovnosti ľudí, univerzalizme“.

3.2.2 Vnímanie ohrozenia

Od chápania kresťanstva sa priamo odvíja vnímanie ohrozenia: tí, ktorí so znepokojením sledujú stratu viery v našej spoločnosti, sa obávajú o jej morálku; tí, ktorí cirkvi zazlievajú redukciu kresťanstva a úsilie o ovládanie ľudí, sa obávajú o slobodu.

Podľa respondentov podporujúcich referendum sa naša spoločnosť ocitá v stave „morálnej patológie“. Títo novinári vyjadrujú obavu z dekadencie, vnútorného rozkladu. So znepokojením si kladú otázku, „kam spejeme...“. Ako konštatoval jeden z respondentov, „žijeme v čase, keď sa dejú nebývalé veci, a nevieme, ako reagovať“.

Novinári odmietajúci referendum túto obavu o morálku spoločnosti nechápu, je im úplne cudzia, necítia potrebu zaoberať sa ňou. V našich rozhovoroch viackrát zaznievalo prekvapené: „Kde je problém? Čo je vlastne zlé?“ Náboženské vnímanie morálky im nič nehovorí a necítia žiadne ohrozenie. Naopak, presadzovanie náboženského výkladu morálky považujú za neprijateľné, za zásah do osobných slobôd jednotlivca, zvlášť neveriaceho. Nastavovanie akýchkoľvek spoločenských pravidiel na základe náboženskej viery je podľa nich neprípustné.

3.2.3 Levy prichádzajú?

Podobné úvahy zaznievali v našich rozhovoroch v súvislosti s témou manipulácie. Kým jedna strana z nej viní cirkev, druhá ju pripisuje médiám a nedemokratickým, nevoleným elitám.

Toto rôzne vnímanie manipulácie vedie v mysliach novinárov, prirodzene, k veľmi odlišnému pociťovaniu možných hrozieb. Kým medzi zástancami referenda je rozšírená obava z prichádzajúcich „levov“[34], jeho odporcovia vôbec nezdieľajú ich pocit ohrozenia a nechápu ho.

V proreferendových kruhoch sa v tejto súvislosti hovorí najmä o „obmedzovaní svedomia“. Kresťania sú za správanie sa podľa svojho svedomia postihovaní – napr. za neubytovanie párika homosexuálov vo svojom hoteli, za neupečenie svadobnej torty pre dvoch gejov, za krížik na krku v zamestnaní, za „homofóbne“ vyjadrenia v práci a pod. Podľa našich respondentov zastávajúcich referendum je strach z takéhoto obmedzovania svedomia oprávnený, lebo „nevidíme koniec – kam sa to rozrastie“.

Naopak, protireferendoví novinári považujú tieto prípady za náhodné. „Nie je to trend, ani žiadne znamenie, iba aktuálny stav legislatívy a odraz spoločenskej mentality.“ To možno ľahko zmeniť vo voľbách alebo rôznymi občianskymi formami ovplyvňovania spoločenskej atmosféry. Práve závislosť týchto javov od spoločenského kontextu je kľúčová – preto nemožno na Slovensko prenášať príklady z okolitých štátov.

Podobne nezdieľali protireferendoví novinári obavy tých proreferendových z nedemokratického tlaku liberálnych elít, ktoré sa infiltrujú do dôležitých funkcií a presadzujú normy podľa svojho gusta. Vlna veľkého odporu (petície, rozporové konania, burcujúce články atď.) sa zdvihla napr. proti *Celoštátnej stratégii ochrany a podpory ľudských práv*. Protireferendovým novinárom spôsob presadzovania dokumentov tohto typu neprekáža: „V takých procesoch sa nedá všetko všetkým vysvetľovať, preto je prirodzené, že vzniká aj pocit manipulácie a rôzne konšpirácie.“ Iný nevidí problém v tom, že „kľúčové veci vždy presadila malá skupinka osvietených ľudí“. Obavy z toho, že zákony a iné normy tohto strihu postupne rozožerú morálku spoločnosti a oslabia niektoré zakorenené presvedčenia, protireferendoví novinári nepovažujú za opodstatnené. Ako tvrdil jeden z nich, „zákony neformujú

[34] Asociácia smeruje do rímskeho Kolosea, kde kresťanov predhadzovali vyhladovaným levom. Dnes sa na obzore objavujú akoby nové levy v podobe protikresťanských represií (vyhadzovanie z práce, pokutovanie a pod.). Metaforu zaviedol do slovenského povedomia konzervatívny politik Vladimír Palko, ktorý napísal na túto tému knihu *Levy prichádzajú* (Vladimír PALKO, *Levy prichádzajú. Prečo Európa a Amerika smerujú k novej tyranii*, Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2012).

morálku. Vždy tu ostane možnosť voľby a možnosť výhrady vo svedomí“. „Silu rodiny predsa nemôže oslabiť zmena jej definície a silu osobnej morálky nejaké vyučovanie sexuálnej výchovy. Keď ľudia chcú rodinu, tak ju budú mať. Obavy z dekadencie plaziacej sa k nám zo Západu sú hlúposť.“ Masová spoločnosť je nejakými aktivitami elít podľa jedného z novinárov nedotknuteľná aj preto, lebo „na Slovensku nemajú vplyv ani elity, ani médiá, ani cirkvi – ale iba esemeskové súťaže *Jojky*[35]. Viď výsledky volieb.“

3.2.4 Boží plán

Priamo k téme viery nasmerovali našich respondentov otázky o ich vnímaní prirodzenosti, ktorú sme vyššie identifikovali ako jednu z kľúčových argumentačných nezhôd. Za podstatnú príčinu tohto argumentačného rozchodu považujeme postoj k Božiemu plánu – teda postoj viery, alebo ne-viery.

Keď sme sa na definíciu prirodzenosti pýtali jedného z protireferendových novinárov, stotožňoval prirodzené s „prírodným“, „zvieracím“. A zdôvodňoval, že človek práve preto, lebo je človek, opúšťa niektoré „prirodzené“ sklony a osvojuje si vznešenejšie spôsoby. Vysvetlenie, že v očiach veriacich ľudí sú práve tie vznešenejšie spôsoby „prirodzené“, lebo súvisia s Božím zákonom vpísaným do srdca človeka, ktorý jediný spomedzi stvorenstva má dušu, prijal s veľkým prekvapením. „Ak je to tak, potom je spor o prirodzenosť jedným veľkým lexikálnym nedorozumením,“ vyhlásil.

Boží zákon vpísaný v srdci človeka a Boží plán s človekom ako návod na jeho pravé šťastie (hoci aj sprevádzané utrpením a sebazaprením) prijímajú protireferendoví novinári ako „vec viery“, ktorá nemá čo hľadať vo verejnom diskurze. Prekáža im jednak samotné náboženské východisko, ktoré nemusí zdieľať celá spoločnosť, a jednak opovážlivé uzurpovanie si práva interpretovať Božie úmysly. „Božia morálka nie je argument, a už vôbec nie oprávnené východisko na kreovanie zákonov,“ konštatoval jeden respondent. Ten, kto nemožnosť tvoriť zákony na základe Božej vôle nechápe, je podľa neho „absolútny spoločenský spodok“. Za taký považuje napr. kňaza Mariána Kuffu, ktorý pred referendom výrazne vstupoval do verejnej debaty.[36] Boží plán treba podľa neho z verejnej diskusie úplne vynechať a sústrediť sa iba na racionálne argumenty. „A potom rýchlo skončíme...,“ konštatoval.

Ďalšou námietkou proti argumentácii Božím plánom je jeho výklad. Ako sa vyjadril jeden z protireferendových novinárov, on osobne „pociťuje veľkú nechuť k tým, čo ‚vedia‘... Odkiaľ vedia...?“ Boží plán je podľa neho nepoznateľný a súčasná „statická teológia“, ktorá sa tvári ako jeho autorizovaná vykladačka, nie je nič iné ako novodobé „kresťanské pohanstvo“. Zjavené poznanie sa totiž vyvíja. Tak ako kedysi bolo „prirodzené“, že ženy sú nečisté, otroci menejcenní a niektoré skupiny obyvateľstva nemajú volebné právo, tak sa dnes prehodnocuje „prirodzenosť“ ďalších tradičných presvedčení. Protireferendoví novinári sú presvedčení, že „cirkev napokon určite ustúpi aj vo veciach homosexuálnych vzťahov“. „Zmena predsa neznamená zánik.“ Prirodzenosť v rukách jej vykladačov je preto len „mém, zásterka“.

---

[35] *Televízia Joj* je súkromná slovenská televízia bulvárneho charakteru.

[36] Marián Kuffa je známy nekonformný kňaz, zakladateľ Inštitútu Krista Veľkňaza, v rámci ktorého sa stará o bezdomovcov, prepustených väzňov, bývalé prostitútky a iných ľudí v núdzi. Veľmi sledovanou sa stala jeho virálne šírená kostolná kázeň, kde ľuďom vysvetľoval, že zástancovia nemorálnych postojov sú ako „prasnice“, ktoré treba strčiť do „chlievika“ – a hnať ich tam palicou. Jeho výrok „s palicou na prasnice!“ sa stal medzi liberálmi neslávne známy.

Náboženské východiská pri presadzovaní spoločenských noriem považujú teda protireferendoví novinári za násilné zasahovanie do súkromia druhých ľudí. Na poučovanie sú alergickí. Majú pocit, že toto „zachraňovanie sveta" je samozvané, a nestoja o cudzie predstavy o svojom vlastnom šťastí. Veci svetonázoru, ideí a hodnôt považujú za súkromnú záležitosť. „Rozumiem týmto hodnotám – ale stoja za tú vášeň...?" pýtal sa jeden z respondentov. Podľa neho homosexuálne partnerstvá nie sú „svätým grálom" pôsobenia kresťana v dnešnom svete.

Proreferendoví novinári, naopak, považujú práve východisko viery za „to jediné, čo nám ostáva". Hoci sami tvrdia, že „v demokracii nemôžeme spoločnosti nanucovať to, čo máme zo zjavenia", zároveň vyjadrujú údiv nad tým, ako sa stratila schopnosť „cítiť", čo je správne. V tejto atmosfére straty viery „nám neostáva nič iné, ako všetko vložiť na túto kartu: hovoriť najprv o Bohu a potom argumentovať, ukazovať, prečo sa to oplatí, prečo je to lepšie, vedie to k šťastiu..." Lebo „Boží plán je naše pravé ja, naša lepšia identita". Za najsprávnejší a najúčinnejší spôsob, ako by mal veriaci človek vstupovať do verejnej debaty, teda považujú „najprv deklarovať východisko viery a až potom prejsť na vecnú rovinu". Ak partneri dialógu nie sú schopní toto východisko viery prijať, komunikácia je prakticky nemožná... A tak, hoci sa viacerí proreferendoví novinári zamýšľali nad tým, ako argumentovať „bez Boha", nechať svoje náboženské presvedčenie „v pozadí" a nehovoriť o Božom pláne s ľuďmi, ktorí tomu nerozumejú, napokon dospeli k záveru, že východisko viery nemožno obísť. Od partnerov dialógu požadujú určitú veľkorysosť – nastavenie počúvať a snahu chápať.

To sa priamo premieta do jazyka náboženskej komunikácie, na ktorého adresu padali v našich rozhovoroch viaceré kritiky. Týkali sa najmä nezrozumiteľného jazyka cirkvi, ktorá akoby nedokázala tlmočiť svoje posolstvá živým, súčasným jazykom. Ide o samostatný široký, odborne pomerne bohato rozpracovaný problém[37], ktorého sme sa čiastočne dotkli v úvode a na tomto mieste ho nebudeme podrobne rozoberať. Obmedzíme sa na konštatovanie zaujímavej zhody našich proreferendových respondentov v tom, že neveriaca strana dialógu by mala, akceptujúc východisko viery svojho komunikačného partnera, akceptovať aj niektoré nevyhnutné jazykové špecifiká. „Nemôžeme nepoužiť slovo hriech, aj keď je nezrozumiteľné," konštatoval jeden z našich respondentov. „Niektoré veci ‚neobkecáme' sekulárnou rečou. Musíme preto partnerov dialógu prosiť o veľkorysosť pri vnímaní."

3.2.5 Autorita

Koreňom nedorozumenia vo veci prirodzenosti je podľa proreferendových novinárov zásadne odlišné vnímanie autority. Ako konštatoval jeden z respondentov, „jedni uznávajú autoritu Boha, druhí

[37] Viď napr. Diego CONTRERAS, Il linguaggio giornalistico: caratteristiche e limiti, in *Introduzione alla Comunicazione Istituzionale della Chiesa,* ed. José María La Porte, Roma: Edusc, 2009, s. 109–129; Andrzej DRAGUŁA, Język między wiarą a niewiarą, in *Božie posolstvo – ľudský jazyk. Možnosti a hranice médií*, eds. Terézia Rončáková & Daniel Lysý, Ružomberok: Verbum, 2014, s. 29–43. V slovenskom kontexte: Jozef MLACEK, *Štylistické otázky náboženskej komunikácie*, Ružomberok: Verbum, 2012; Rastislav DLUHÝ, „Media Effects, of Basic Christian Message Presented on Television", *Revista Română De Journalism şi Comunicare* VIII, č. 2–3 (2013), s. 69–79; Terézia RONČÁKOVÁ, *Prienik náboženského a publicistického štýlu I. Keď chce cirkev hovoriť mediálnym jazykom,* Ružomberok: FF KU v Ružomberku, 2009; Terézia RONČÁKOVÁ, *Prienik náboženského a publicistického štýlu II. Ako cirkev hovorí mediálnym jazykom,* Ružomberok: FF KU v Ružomberku, 2009; Terézia RONČÁKOVÁ, *Prienik náboženského a publicistického štýlu III. Môže cirkev hovoriť mediálnym jazykom?* Praha: Paulínky, 2010.

autoritu samého seba. Tu narazíme.“ Neschopnosť prijať Božiu autoritu a presvedčenie, že „ja určujem“, označil za „pliagu súčasného sveta“. To isté si myslia ďalší respondenti podporujúci referendum. Jeden prirovnal Boha ku kotve alebo kompasu. „Ja som mal v živote šťastie, že som túto kotvu dostal. Lebo ak chýba kotva viery alebo zdravej filozofie, otvára sa človek mylným pokrokovým ideám.“ Zrážka na základe uznávania protichodných autorít je potom nevyhnutná. „Kde sa končí argumentácia, musí nás rozsúdiť autorita.“

Neveriaci protireferendoví novinári tvrdia v podstate to isté: autorita Boha, v ktorého neveria, je im cudzia – veria sebe. „Človek je majetkom seba samého. Ty si svoj boh,“ povedal jeden z respondentov. Myslí si, navyše, že toto platí aj pre mnohých (azda väčšinu) ľudí, ktorí sa vyhlasujú za kresťanov. „Ak smilníš, neveríš. Neveríš svojmu Bohu, lebo to neľutuješ,“ uviedol novinár typický príklad z okruhu svojich veriacich priateľov.

Respondenti zastávajúci referendum pritom vyjadrovali pochopenie pre ľudí, ktorí Autoritu nepoznajú, a preto nemajú dôvod jej veriť a prispôsobovať sa jej. Tam pramenili aj pochybnosti niektorých o vhodnosti referenda ako určitého silového nástroja na prinútenie ne-veriacich akceptovať niektoré morálne imperatívy. Práve preto uvažovali o potrebe najprv hovoriť o viere a až potom o morálke na nej postavenej. Najprv je potrebná (nenásilná) evanjelizácia, a ak sa podarí priviesť človeka k viere, potom on sám pristúpi k druhému kroku morálnej korekcie svojho správania.

3.2.6 Otupenosť

V súvislosti s takýmito nezlučiteľnými postojmi k Božej autorite a Božiemu plánu s človekom proreferendoví novinári vyjadrovali údiv, až „des z otupenia prirodzenosti“ a strach z úpadku spoločnosti, ba hroziaceho „zániku civilizácie“.

Respondenti podporujúci referendum sa zhodli v tom, že súčasní ľudia „jednoducho nevidia, nechápu...“, sú odolní aj voči úplne racionálnym argumentom a faktom o tom, ako to už dopadlo na Západe a „kam spejeme“. „Jasnejšie to už nemôže byť – čudujem sa, že to nezaberá,“ vyhlásil jeden novinár. Myslí si, že neveriaci ľudia svoju necitlivosť voči „prirodzenému zákonu“ nemaskujú, ale že ho naozaj necítia, že svojmu presvedčeniu úprimne „začínajú veriť“. „To je dielo diabla,“ konštatoval novinár. Jeho mienku potvrdili ďalší: jeden z kolegov si napríklad myslí, že „sa nielen tvárime, že nevidíme – ale už naozaj nevidíme“. Prečo? „Je to podobné ako vo vojne. Prirodzené ľudské cítenie toho, čo je dobré a čo zlé, sa na krátky čas prehluší.“ Otupenosť citu prirodzenosti sa potom aj šíri masovo ako vo vojne. „Prežívame akési davové pobláznenie podobné nemeckému fašizmu...“ vyhlásil jeden z respondentov. „Človek je schopný páchať zlo voči druhým ľuďom, ale neskôr, s odstupom sám nechápe svoje správanie.“

Tento stav spoločnosti nazval jeden z našich respondentov „inštrumentálnou slobodou“. „Pozor na slobodu, ktorá môže byť nemorálna. Na to môže tento štát skapať – tak ako už v dejinách zanikli civilizácie. Vyprázdnená sloboda je samovražedná,“ vyjadril sa. Ak by sme túto myšlienku posunuli do kontextu viery, dospejeme k paralele s rúcajúcim sa pohanským Rímom. „To, čo videl sv. Pavol v predkresťanských časoch, vidíme my dnes v pokresťanských,“ povedal jeden novinár. Citoval Pavlov List Rimanom o tom, že Boh ľudí vydá ich chúťkam. „Trest je v tom, že Boh nás nechá. A my sami spadneme do nešťastia. Prežijú to menšiny a potom zasa vyrašia.“

Tento pocit, že sme v pokročilej fáze sebadeštrukcie a že v istej fáze sa každá spoločnosť musí „uploadovať“, bol medzi proreferendovými novinármi jednoznačný. Ako konštatoval jeden z nich, „musíme sa naučiť rozlišovať prvé signály“. On ich vníma v predefinovávaní hodnoty človeka. Základným životným prístupom sa stáva „maximalizácia osobného šťastia“. „To, nakoľko možno pri tom obmedziť právo iného a nakoľko je správne všetko, čo nikomu druhému neubližuje, je veľká téma...“ Podľa tohto novinára sa však ukazuje, že maximalizácia osobného šťastia môže mať zlé dôsledky. Ako príklad použil výskum o predmanželskom spolužití. „Predpokladalo sa, že tieto ‚odskúšané’ páry budú stabilnejšie, vernejšie. Ukázal sa opak – práve preto, že už majú spoločnú domácnosť, spoločný majetok, spoločné účty, nedokážu sa rozísť, ani keď odhalia vzťahové nedostatky, vo vzťahu pokračujú, majú deti, a keď to už nevydržia, dôsledky sú ešte horšie, aj pre deti...“ Uvedomiť si a prijať fakt, že maximalizácia osobného šťastia môže mať zlé dôsledky, je kľúčové; týmto uvedomením sa môže začať naša spoločnosť „uploadovať“.

Vo výpovediach interviewovaných novinárov sa v tejto súvislosti opakovali výrazy založené na „cítení“. Nie náhodou. Proreferendoví novinári explicitne obhajovali úlohu citov vo svetonázorových diskurzoch. „Pocity sú viac ako fakty. Žiaľ, sú pomýlené, lebo sú prehlušené,“ nadviazal jeden z respondentov na tézu o „vojne“. Ako konštatoval ďalší, „my sme vytesnili emócie a hanbíme sa nimi argumentovať. To však nie je správne. Ak chceme tento dialóg viesť efektívne, nesmieme si nechať zobrať ani svoje náboženstvo, ani svoje pocity.“ Preto napr. pocit, že homosexuálne spolužitie je „nechutné a nevkusné“, je podľa neho v takejto debate úplne relevantný. To, že sa dnes musí dokazovať aj „zelenosť trávy“, považuje za „chorobu právneho štátu“.

3.2.7 Východiská z danej situácie

Respondenti naprieč spektrom sa zhodli na nemožnosti druhú stranu presvedčiť a dospieť k jednotnej aktivite. Ako teda v tejto situácii účinne komunikovať náboženské posolstvo?

Protireferendoví novinári napospol volali po „mäkkých formách“ cirkevnej komunikácie. Prekáža im „forcing“, nanucovanie. „Veriaci človek má veľa možností, ako ponúkať svoj pohľad, ako spoločnosti slúžiť a tak ju pozdvihovať,“ myslí si jeden z oslovených. Pôsobenie náboženstva na spoločnosť si teda predstavujú ako niečo dlhodobé, ako ponuku, inšpiráciu, motiváciu...

Proreferendoví novinári sa rozdelili na zástancov mäkkých metód a na tých, ktorí ich v politickom diskurze nepovažujú za efektívne. Prvá skupina kládla dôraz na „misijné pôsobenie“, na „evanjelizáciu“. Čiže na explicitné šírenie základného kresťanského posolstva, že „Boh nás stvoril a má nás rád“. „Máme byť ako Ježiš: neodsudzovať, chápať, evanjelizovať. V tomto zmysle je otázne, či bolo referendum tou správnou metódou,“ povedal jeden z novinárov.

Na takúto evanjelizáciu potrebuje cirkev podľa novinárov silné osobnosti s prirodzenou autoritou. „Potrebujeme svedectvá ľudí o rodine a o šťastí a potrebujeme zručných spíkrov s argumentačnou výbavou,“ konštatoval jeden z respondentov. Na nedostatok „zaujímavých, kompetentných, nie smiešnych“ veriacich osobností poukazovali rad-radom aj neveriaci protireferendoví novinári. „Už neplatí autorita len pre kňazský úrad,“ konštatoval jeden z nich. Ako povedal ďalší, v náboženskom prostredí chýba „inšpiratívny mainstream“.

Okrem osobností chýba cirkvi podľa novinárov stratégia. „Chýba nám vízia, esprit, profesionálne plánovanie, systém!“ vyhlásil jeden z proreferendových novinárov. To súvisí s profesionalitou. „Treba robiť poriadne a vedieť predať,“ ozývalo sa v oboch skupinách respondentov.

Ďalší nedostatok identifikovali novinári v dôveryhodnosti cirkvi. Osobitne protireferendovým novinárom prekáža spomínané „konšpirovanie“. Poukazovali aj na jednostrannú zameranosť cirkvi na témy morálky (najmä sexualitu) a nedostatok pozornosti iným problémom spoločnosti (korupcia, kradnutie...). Pripomínali tiež osobné svedectvo slovenských biskupov, ktorí sa podľa nich sami nedostatočne správajú podľa evanjelia. V tejto súvislosti uvádzali najmä kauzu odvolania arcibiskupa Bezáka, ktorá je v slovenskej spoločnosti stále živá. To všetko podľa novinárov oslabuje dôveryhodnosť cirkvi a účinok jej posolstva vo verejnom diskurze.

Proreferendoví novinári vnímali ako prvoradú cieľovú skupinu evanjelizácie „nerozhodnú mlčiacu väčšinu“. „O tú musíme bojovať, pre jej vlastné dobro,“ konštatoval jeden z nich. Ďalší jej veľkosť vyčíslil na 80 % (čiže ľudia, ktorí sa nezúčastnili na referende). Starosť o to, ako týchto 80 % osloviť, má byť podľa neho hlavnou starosťou cirkvi na Slovensku.

Novinári z celého osloveného spektra sa teda zhodli, že cirkev má nenásilne ponúkať ideál (v prípade homosexuálov napr. život v celibáte). Podstatnou súčasťou tej nenásilnej ponuky má byť prejavovanie záujmu o človeka. Konkrétne v prípade homosexuálov je podľa jedného z respondentov zastávajúcich referendum cirkev „bezradná, nevie, čo má robiť, tému nereflektuje – a čo je zanedbané, vypukne. Homosexuáli vnímajú tento nezáujem, a preto prijali referendum ako boj proti sebe. Cirkev si je sama na vine.“ Tento konkrétny novinár by dokonca nedbal „dať liberálnej časti spoločnosti aspoň čosi, v tomto prípade registrované partnerstvá – ale zároveň je potrebné verne hlásať ideál“.

4 Interpretácia a záver

Na príklade verejného diskurzu pred slovenským referendom o rodine sme predstavili témy a argumenty súvisiace s vierou, ktoré sa objavujú, keď do verejného priestoru vstupujú nábožensky motivované posolstvá. Dospeli sme pritom ku kľúčovým argumentačným základom prirodzenosti a manipulácie, na ktorých veriaci a neveriaci komunikátori[38] budujú presvedčenia s presne opačnými vektormi. Ako bod zlomu, ktorý rozhoduje o nasmerovaní vektora, sme identifikovali osobnú náboženskú vieru. Nejde pritom iba o vieru v Boha, ale aj o vieru v cirkev, ktorá Božiu vôľu sprostredkováva a vykladá. Od viery závisí, čo ktorá strana považuje za morálne a dobré. Pre veriacich je podstatný stvoriteľský zámer Boha: veria, že on do svojho stvorenia vložil plán, ako čo najlepšie fungovať a – v prípade človeka – ako byť šťastný. Neveriaci takéto východisko nemajú a to, čo je dobré a čo vedie k šťastiu, merajú podľa vlastného uváženia.

Všetci respondenti, veriaci aj neveriaci, sa zhodli v tom, že morálne pravidlá vyplývajúce z viery nemôžu byť nanucované tým, ktorí neveria. Veriaci vidia riešenie v tom, aby sa najprv šírila viera, a až potom na nej postavená morálka. Opačná cesta je kontraproduktívna. Za jedno z riešení teda považujú evanjelizáciu. Väčšina respondentov pritom zdôrazňovala potrebu „mäkkých foriem“ takého šírenia viery – v podobe inšpirácie, osobného príbehu, svedectva, nezištnej služby spoločnosti.

[38] Len pripomíname, že veriaci komunikátori sa vyskytovali aj medzi odporcami referenda.

Zároveň sú však veriaci respondenti presvedčení o tom, že východisko viery nemožno obísť. Nemožno s úspechom pracovať iba so sekundárnymi argumentmi. Ak je prvým a podstatným argumentom viera v Boha a v jeho pravidlá fungovania sveta, treba toto presvedčenie deklarovať hneď na začiatku. Ďalšia argumentácia sa môže odohrávať, len ak neveriaca strana takéto východisko svojho partnera akceptuje. Je síce pravdepodobné, že akceptácia ostane len v rovine „uznávam, že vychádzaš z takéhoto presvedčenia, počúvam“ a nedostane sa do roviny konverzie neveriaceho partnera (tú v argumentačnom kontakte ťažko očakávať), ale i to stačí na zmysluplný dialóg v duchu pluralizmu[39]. V kontexte skúmaného slovenského referenda by už to bol pokrok, keďže v tomto diskurze zúčastnené strany neakceptovali odlišné východiská partnerov a argumentácia na základe viery bola označovaná za neprijateľnú.

Týmito zisteniami teda odpovedáme na prvé dve výskumné otázky: náboženské argumenty sú nevyhnutné a ich používatelia považujú za účinnejšie deklarovať východisko viery na začiatku komunikácie. Zároveň možno na predložených poznatkoch postaviť dve nové otázky (ktoré presahujú rámec nášho výskumu, no možno ich vnímať ako inšpiratívne podnety do ďalšieho bádania):

1. ak nemožno na základe viery druhým nič nanucovať, čo to znamená pre legislatívnu aktivitu veriacich,
2. nakoľko je možné, aby neveriaca strana prijímala východisko viery svojich partnerov a aby sa komunikácia v tomto bode nekončila, ale začínala.

Dostávame sa teda k odpovedi na tretiu výskumnú otázku o možnosti porozumenia medzi komunikačnými stranami a o čo najlepšom zužitkovaní situácie pre spoločné dobro. Takto nastavený komunikačný model totiž pripomína zákopovú vojnu, komunikáciu zo zabetónovaných pozícií s minimálnou šancou na konverziu príslušníkov opačného „tábora“. M. Sekerák[40] tvrdí, že v prípade referendového diskurzu na Slovensku nešlo o (demokracii prospešný) agonizmus, ale o nezmieriteľný antagonizmus. Ak pri agonizme odlišné postoje nie sú nemenné, kým pri antagonizme sú nemenné, naša štúdia jeho závery potvrdila. Morálne postoje v kontexte „kultúrnej vojny“ v západnej civilizácii sú antagonistické.

Takáto antagonistická komunikácia je podľa niektorých teoretikov (napr. podľa pôvodkyne konceptu agonistickej demokracie Ch. Mouffe[41]) pre demokraciu (a spoločnosť) škodlivá. Komunikujúce strany sú pre seba navzájom „nepriateľmi“ a každá sa usiluje o elimináciu tej druhej. Takáto diagnóza

[39] Autorom teórie pluralizmu je L. Hanus (Ladislav HANUS, *Princíp pluralizmu*, Bratislava: Lúč, 1997). Kolízia medzi povinnosťou voči pravde a povinnosťou voči láske (toleranciou) nemá podľa L. Hanusa riešenie ani v kompromise (ktorý vedie k „zhnitému pokoju“), ani v zásade výlučnosti. Riešenie pre neho predstavuje dialóg. „Tolerancia a dialóg majú sa k sebe ako negatívna a pozitívna sloboda“ (s. 113). Dialóg chápe ako obojstranným dobrým úmyslom motivovanú otvorenosť oboch partnerov, keď možno druhému bez obáv predložiť svoju vec a všetky argumenty za ňu a apelovať „na to najvyššie u neho: na osobnú schopnosť rozumu, poznania, súdu, uvažovania, hodnotenia“ (s. 116). Partneri si pritom navzájom ponechávajú slobodu, a ak niektorý z nich dospeje k zvnútornenému súhlasu s iným názorom, možno hovoriť o jedinej forme pravého a trvalého presvedčenia druhého o niečom. Úspešné získanie druhej strany je však podľa L. Hanusa zriedkavým, ba výnimočným rezultátom dialógu: nie je nevyhnutný a nemá byť očakávaný. „Prvotným cieľom dialógu je vyjsť zo svojej uzavretej rezervovanosti, zo svojho duchovného geta, zo svojho obliehaného hradu, svetu sa otvoriť, čiže manifestovať...“ (s. 117).

[40] Marián SEKERÁK, „‚Homoloby' ve ‚vatikánské gubernii': Agonistická demokracie v praxi? Politické dimenze současné diskuse o homosexualitě na Slovensku“, *Auspicia* XI, č. 3–4 (2015), s. 22–54.

[41] Chantal MOUFFE, „Deliberative democracy or agonistic pluralism?“, *Social Research*, 66, č. 3 (1999): 745–758.

verejného diskurzu je teda zdanlivo bezvýchodisková – náš výskum však identifikoval určité východisko, a to v adresátovi posolstiev.[42] Antagonistická komunikácia totiž predpokladá, že adresát komunikačného posolstva je opačne názorovo vyhranený. Tento predpoklad však spĺňa iba malá časť spoločnosti. Viacerí naši respondenti hovorili o „mlčiacej väčšine“ alebo o „80 percentách“ a upozorňovali, že práve na túto časť obyvateľstva treba sústrediť komunikačné úsilie.

Táto výzva sa môže týkať oboch strán „kultúrnej vojny“, v našom výskume ju však explicitne formulovali iba respondenti podporujúci referendum. Uvedomovali si pritom, že osloviť týchto ľudí nie je jednoduché, lebo ich bežná skúsenosť je viac či menej vzdialená od kresťanskej morálky a na poúčanie a heslá o morálnych ideáloch sú alergickí. Pochody a iné masové akcie preto plnia skôr politickú funkciu (ukazujú vládnej moci silu, aby sa politici báli prijímať zákony, ktoré ich voliči odmietajú), ale vo vzťahu k „mlčiacej väčšine“ môžu pôsobiť až kontraproduktívne.

Komunikácia sa teda odohráva v dvoch rovinách:

1. medzi zástancami a odporcami spoločenských aktov typu skúmaného referenda a
2. medzi oboma vyššie spomenutými a názorovo menej vyhranenými a angažovanými radovými občanmi.

V prvej rovine sa idey zviditeľňujú, v druhej sa usilujú o presah do presvedčenia ľudí. Ukazuje sa, že komunikačné nástroje vhodné v týchto rovinách sú výrazne odlišné: prvá rovina si vyžaduje tvrdé formy (ukazovanie sily), druhá mäkké formy (presviedčanie o tom, čo je dobré a čo zlé). Ambíciu uskutočňovať aj druhú formu komunikácie prejavujú skôr tí účastníci spoločenského diskurzu, ktorí cítia určitý záväzok starať sa o „dobro ľudí“. Hľadanie vhodných foriem tejto komunikácie sa javí ako podstatná výzva, ktorá pred záujemcami o šírenie náboženských/ ideologických/ svetonázorových posolstiev stojí.

Literatúra

Nicholas ABERCROMBIE & Brian LONGHURST, *Audiences,* London: Sage, 1998.

Bruce ACKERMAN, „Why Dialogue?“, *Journal of Philosophy* 86, č. 1 (1989): 5–22.

Robert AUDI, „The Place of Religious Argument in a Free and Democratic Society“, *San Diego Law Review* 30, č. 4 (1993): 677–702.

Patrick BUCHANAN, „The Cultural War for the Soul of America“, *Patrick J. Buchanan – Official Website*, http://buchanan.org/blog/the-cultural-war-for-the-soul-of-america-149 [zverejnené 14. 9. 1992, cit. 11. 2. 2018].

Stephen L. CARTER, God´s Name in Vain: The Wrongs and Rights of Religion in Politics, New York: Basic Books, 2000.

[42] Druhé východisko možno hľadať aj v riešení (nie nelogickej) otázky, ktorý z antagonistických morálnych postojov je pre spoločnosť škodlivý, a ktorý prospešný. Ak je odpoveď možná skôr než z odstupu rokov, keď bude veda tento spor skúmať ako minulosť, bolo by užitočné nájsť ju.

Jonathan CHAPLIN, „Beyond Liberal Restraint: Defending Religiously-Based Arguments in Law and Public Policy“, *University of British Columbia Law Review* 33, č. 2 (2000): 617–646.

Roger CHAPMAN, *Culture Wars: An Encyclopedia of Issues, Viewpoints and Voices*, Abingdon: Routledge, 2009.

Diego CONTRERAS, Il linguaggio giornalistico: caratteristiche e limiti, in *Introduzione alla Comunicazione Istituzionale della Chiesa,* ed. José María La Porte, Roma: Edusc, 2009, s. 109–129.

Rastislav DLUHÝ, „Media Effects, of Basic Christian Message Presented on Television“, *Revista Română De Journalism şi Comunicare* VIII, č. 2–3 (2013), s. 69–79.

Andrzej DRAGUŁA, Język między wiarą a niewiarą, in *Božie posolstvo – ľudský jazyk. Možnosti a hranice médií*, eds. Terézia Rončáková & Daniel Lysý, Ružomberok: Verbum, 2014, s. 29–43.

Rod DREHER, *Benediktova voľba*, Bratislava: Postoj, 2017.

Marián GAVENDA, Duchovná skúsenosť a možnosti jej komunikácie, *Otázky žurnalistiky* 57*,* 3–4 (2014): 71–84.

Marián GAVENDA, Spiritualita novinára – „srdce“ ako interpretačný filter troch jazykov, in *Jazyk ako platforma komunikácie a tolerancie*, ed. Pavol Labuda, Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta, 2006, s. 13–36.

Norberto GONZÁLEZ GAITANO, „Lineamenti metodologici per l´esame della rappresentazione delle radici della socialità che hanno origine nella famiglia“, in *Famiglia e Media. Il detto e il non detto*, ed. Norberto González Gaitano, Roma: Edusc, 2008, s. 9–33.

Kent GREENAWALT, *Private Consciences and Public Reasons*, New York: Oxford University Press, 1995.

Ladislav HANUS, *Princíp pluralizmu*, Bratislava: Lúč, 1997.

Andrew HARTMAN, *A War for the Soul of America: A History of the Cultural Wars,* Chicago: University of Chicago Press, 2015.

David HOLLENBACH, „Contexts of the Political Role of Religion: Civil Society and Culture“, *San Diego Law Review* 30, č. 4 (1993): 877–901.

Douglas HOLT & Douglas CAMERON, *Cultural Strategy*, Oxford: Oxford University Press, 2010.

James Davison HUNTER, *Culture Wars: The Struggle to Define America*, New York: Basic Books, 1992.

James Davison HUNTER, „The Cultural War and the Sacred/Secular Divide: The Problem of Pluralism and Weak Hegemony“, *Social Research* 76, č. 4 (2009): 1307–1322.

JÁN PAVOL II., *Redemptoris missio*, 1990.

Michael JENSEN, „Why not use religioius argument in public debate?“, *ABC Religion & Ethics,* 15. 3. 2011, http://www.abc.net.au/religion/articles/2011/03/15/3164427.htm [cit. 11. 2. 2018].

Gregory P. MAGARIAN, „Religious Argument, Free Speech Theory, and Democratic Dynamism“, *Notre Dame Law Review* 86, č. 1 (2011): 119–182.

John MCCLYMER, *The Birth of Modern America: 1919 – 1939,* Indianapolis: Wiley-Blackwell, 2005.

Michael W. MCCONNELL, „Five Reasons to Reject the Claim That Religious Arguments Should Be Excluded from Democratic Deliberation“, *Utah Law Review* LII, č. 3 (1999): 639–658.

Jozef MLACEK, *Štylistické otázky náboženskej komunikácie*, Ružomberok: Verbum, 2012.

Chantal MOUFFE, „Deliberative democracy or agonistic pluralism?“, *Social Research*, 66, č. 3 (1999): 745–75.

Vladimír PALKO, *Levy prichádzajú. Prečo Európa a Amerika smerujú k novej tyranii*, Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2012.

Michael J. PERRY, „Religious Argument in Public Political Debate“, *Loyola Los Angeles Law Review* 29, č. 4 (1996): 1421–1458.

Jared PIAZZA, „‚If You Love Me Keep My Commandments´: Religiosity Increases Preference for Rule-Based Moral Arguments“, *The International Journal for the Psychology of Religion* 22, č. 4 (2012): 285–302.

PIUS XI.: *Ad catholici sacerdotii*, 1935.

Martin C. PUTNA, *Křesťanství a homosexualita: Pokusy o integraci*, Praha: Torst, 2012.

Alojz RAKÚS, „Radikálny feminizmus v kultúrnej vojne“, *Impulz* I, č. 2 (2005), dostupné na: http://www.impulzrevue.sk/article.php?25.

John RAWLS, *Political Liberalism*, New York: Columbia University Press, 1993.

John RAWLS, „The Idea of Public Reason Revisited“, *The University of Chicago Law Review* 64, č. 3 (1997): 765–807.

Terézia RONČÁKOVÁ, *Prienik náboženského a publicistického štýlu I. Keď chce cirkev hovoriť mediálnym jazykom,* Ružomberok: FF KU v Ružomberku, 2009.

Terézia RONČÁKOVÁ, *Prienik náboženského a publicistického štýlu II. Ako cirkev hovorí mediálnym jazykom,* Ružomberok: FF KU v Ružomberku, 2009.

Terézia RONČÁKOVÁ, *Prienik náboženského a publicistického štýlu III. Môže cirkev hovoriť mediálnym jazykom?* Praha: Paulínky, 2010.

Terézia RONČÁKOVÁ, „Referendový mediálny diskurz na Slovensku: memento novej evanjelizácie“, *Nové horizonty* IX, č. 2 (2015): 61–69.

Marián SEKERÁK, „‚Homoloby' ve ‚vatikánské gubernii': Agonistická demokracie v praxi? Politické dimenze současné diskuse o homosexualitě na Slovensku“, *Auspicia* XI, č. 3–4 (2015), s. 22–54.